

UN CAPITEL „VITRUVIAN” LA HISTRIA

de MONICA MĂRGINEANU-CĂRSTOIU

1. Un amplu studiu efectuat asupra unui număr de peste trei sute capitele ionice elenistice și romane din Asia Mică¹ a relevat faptul că schema compozițională a capitelului ionic transmisă prin cărțile vitruviene apare, în germene, pe la mijlocul sec. IV î.e.n. (pentru prima oară, probabil, la capitelele lui Pytheos de la Mausoleul din Halicarnas și de la vestitul templu al Atenei din Priene) și va fi transmisă în general prin capitelele elenistice până în epoca romană târzie. Deși în linii generale schema „vitruviană” pare fixată într-un geometrism „înghețat”, abaterile de la această schemă apar relativ frecvent. Dar, s-a constatat că îndepărtarea față de normele vitruviene² a numerelor exprimate în unități de proiectare („partes”)³ este suficient de mică pentru a nu considera aceste „abateri” ca esențiale. Abaterile mai sensibile se constată nu în schema generală, ci la nivelul detaliilor. Acestea reprezintă de fapt, fie reflectarea posibilităților — chiar dacă puțin spectaculoase — de recreere a stilului capitelului prin intervenția personală a arhitectului sau poate uneori a tăietorului în piatră, fie pur și simplu expresia unor caracteristici sau preferințe locale ale unei arte provinciale⁴.

În cazul capitelor microasiatice s-a constatat că aceste abateri se referă în general doar la două elemente structurale, care apar mai mult ca suport al stilului decât al compoziției volumetrică de ansamblu și anume la dimensiunile abacului și la înălțimea Kymationului (și, deci, implicit, a canalului).

Prin analizarea capitelului histrian (C_D) se va arăta, pe lângă prezența în arhitectura ionică romană dezvoltată la Histria a unei scheme generale surprinzător de apropiată față de schema vitruviană și integrarea — deocamdată prin acest unic exemplar — dezvoltării compoziției ionice în contextul general al susmenționatei concluzii.

2. *Capitelul* (C₈) realizat din calcar dur (culoare alb-gri) cochilifer, este binecunoscut tuturor celor care au vizitat Histria: el a fost reșezat pe un fus de coloană în cartierul „Domus” în scopuri pur turistice⁵. Capitelul se păstrează în cea mai mare parte și a fost reîntregit din două bucăți, într-o manieră absolut brutală care îngreunează o cercetare com-

¹ O. Bingöl, *Ist. Mitt*, 20, 1980.

² Vitruviu indică dimensiunile membrilor arhitecturali în unități de proiectare „partes”. Numele „vitruviene” indicate direct de Vitruviu sau deduse din indicațiile sale de către cercetarea modernă reprezintă deci numărul de unități „partes” în care sînt exprimate dimensiunile principale în realizarea capitelului. Despre această problemă v. de ex. W. Hoepfner, *AttMitt*, 83, 1968, p. 213 și urm.; O. Bingöl, *op. cit.*, P. Gross, *MEFRA*, 88, 1976, 2, p. 676 și urm.

³ Numărul de „partes” propriu compoziției capitelor studiate (v. nota 1) constituie rezultatul cercetărilor autorului citat (Bingöl).

⁴ O. Bingöl, *op. cit.*, p. 151—152.

⁵ Fusul de coloană nu are nici o legătură cu acest capitel; subliniem că scopurile publicitar-turistice nu numai că nu justifică o asemenea pseudo-anastiloză, dar oferă un precedent periculos pentru o activitate de restaurare care și așa a avut imens de suferit în epoca noastră. Pentru epocile antice, chiar înainte de întreruperea catastrofală a oricărei activități de restaurare, aceasta a avut de suportat efectele unui diletantism aproape general.

pletă. Cele două fațade principale prezintă o caracteristică care-l singularizează printre alte capitele romane histriene și probabil și față de majoritatea capitelor romane cunoscute (publicate) pînă acum. În timp ce una din fațade prezintă volute cu spirale puternic spațiate (cu spirala înfășurată după o suprafață, virtuală, conică), cealaltă oferă imaginea unor volute normale tradiționale, trasate pe un același plan vertical.

Voluta „normală” prezintă un canal concav de adîncime medie, iar spirala se constituie printr-un listel plat (lat de $\pm 0,7$ cm) urmînd deci o foarte veche tradiție attică. Spirala conică, al cărei canal apare, evident, mult mai adînc (relevînd o preferință pentru contrastele de lumină-umbră) sugerează și ea un listel firește plat care este însă tăiat în planuri ușor înclinate. Ochiul volutelor este mic (diametru = $\pm 2,2$ cm). Echina foarte înaltă exclude participarea canalului, care în consecință este întrerupt între volute. Palmetele, mari, cărnose, rotunjite ușor, sînt formate din cîte trei lobi prelungi și „dilați” la virfuri. Un alt patrulea lob pare să suprapună pornirile fiecărei palmete⁶. Canalul volutelor este întrerupt de prezența acestor palmete puternic spațiate în zona de contact cu el, deci este complet absent în fațada principală, în zona echinei. Locul canalului este preluat de prelungirea abacului, realizînd de fapt o suprafață ușor înclinată deasupra echinei, de fapt o zonă de racord cu suprafața de așteptare a capitelului. Abacul (de fapt un „pseudoabac”) nu prezintă nici o profilatură, apărînd de fapt ca o simplă supraînălțare a volumului capitelului deasupra volutelor. Balustrul prezintă un *baltaeus* simplu, format dintr-o panglică îngustă angulară, iar decorul descrie frunze de apă (frunze de trestie) dispuse pe direcție longitudinală (orizontale); prezentînd fiecare cîte o nervură (șanț în „V”) mediană. Fruntea balustrului este ușor înclinată. Echina este sculptată cu ove alungite înconjurate de cămăși largi, tăiate relativ adînc. Săgețile sugerînd nervuri (în „V”) sînt stilizate dizolvînd virfurile în muchii racordate cămășilor. Pe suprafața de așteptare se observă urme de gradină cu dinți foarte distanțați ($\pm 0,7$ cm) și urme rare de spiț mare. Nu există însă nici o certitudine că acestea ar reprezenta urmele finisării originare, capitelul fiind evident refolosit, așa cum o arată rarele urme de „prelucrare” brutală prezente pe suprafața de așteptare. Această suprafață nu prezintă nici un orificiu de montare. În schimb, în centrul suprafeței de poză apare lăcașul unui gujon (diblu) circular (diametru $\pm 2,6$ cm) adînc de ± 5 cm. Curbura baluștrilor urmează traseul circumferinței suprafeței de poză, la o distanță foarte redusă $\pm 0,4$ cm).

Dimensiunile principale ale capitelului sînt :

A = lungimea totală în fațadă =	D = diametrul orizontal al volutei =
53 cm.	16,5 cm
F = distanța centrelor volutelor =	G = diametrul vertical al volutei =
35,2 cm.	17,6 cm.
E = distanța între volute =	J = înălțimea echinei =
20 cm.	8,8 cm

⁶ Capitelul este suficient de deteriorat. Dintre palmete, una singură păstrează detalii reconstituibile. Notăm că unul din baluștri este distrus în proporție de 90%, iar echina (reîntregită) aparținînd fațadei cu volute normale este incompletă. Dintre volute, se păstrează doar trei (dintre care două conice). Muchiile în general sînt „mîncate”, dar prezintă temeieri sigure pentru reconstituirea integrală a capitelului.

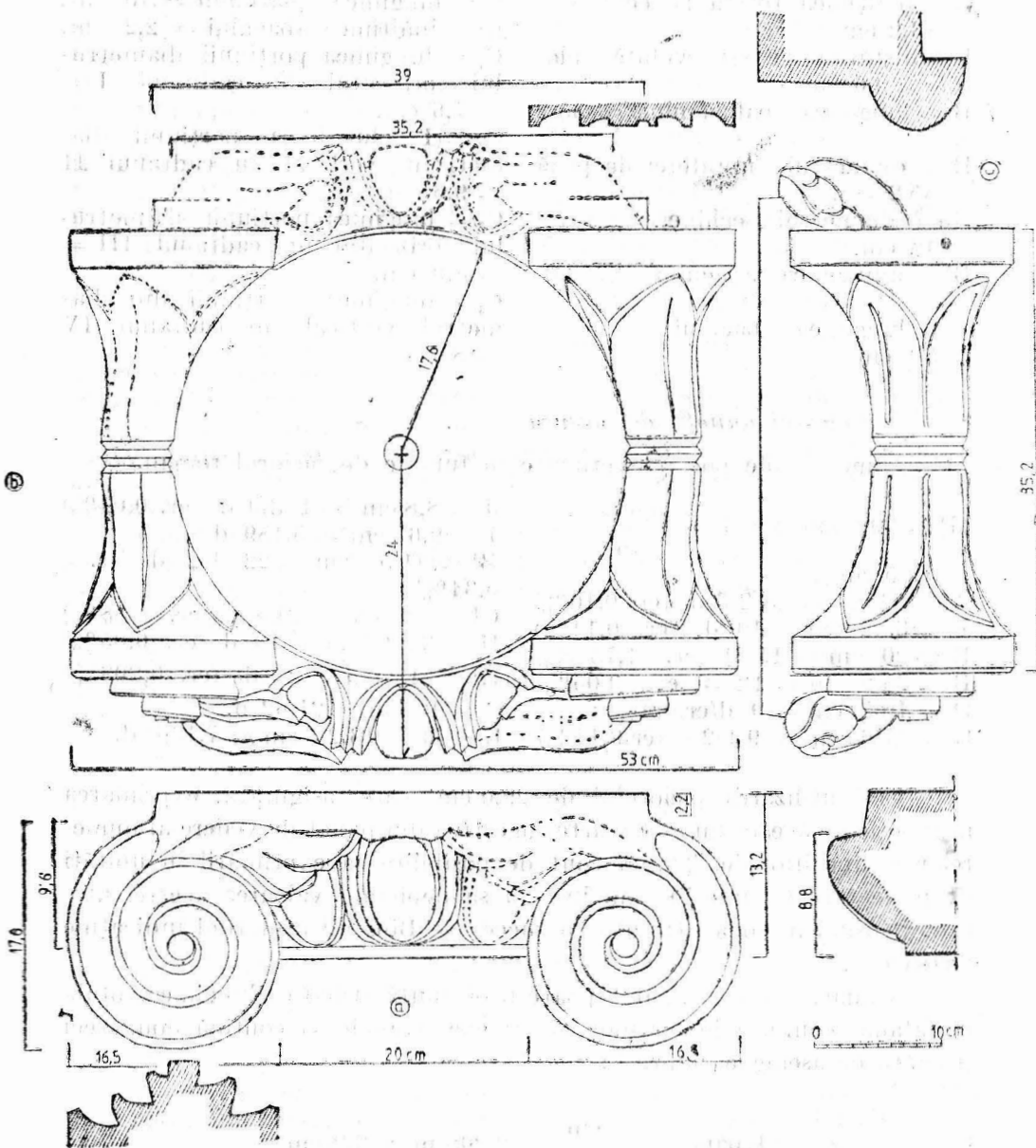

Fig. 1. Capitelul (C_D) : a) o fațadă principală; b) plan; c) fațadă laterală.

L = înălțimea totală la centru =
= 13,2 cm

I = distanța centru volută platou = 9,6 cm

B = lungimea balustrului = 35,2 cm.

H = diametrul suprafeței de poză = 35,2 cm.

He = diametrul ochinei =
± 48 cm.

B' = adâncimea abacului =
= ± 41,5 cm.

C' = lungimea abacului =
± 39 cm.

C = lungimea platoului = 40 cm.
m = înălțimea abacului = 2,2 cm.

C₁ = lungimea porțiunii diametrului
orizontal în cadranul I =
= 7,6 cm.

C₂ = I = lungimea porțiunii dia-
metrului vertical în cadranul II
= 9,6 cm.

C₃ = lungimea porțiunii diametru-
lui orizontal în cadranul III =
= 8,9 cm.

C₄ = lungimea porțiunii din dia-
metrul vertical în cadranul IV
= 8 cm.

3. Calculul unității de măsură

Dimensiunile pot fi exprimate în funcție de piciorul roman,

$$1P = 29,6 \text{ cm și } 1 d = \frac{29,6 \text{ cm}}{16} =$$

$$= 1,85 \text{ cm}$$

$$A = 53 \text{ cm} = 28 \frac{2}{3} d \text{ (er. } 0,16\%)$$

$$F = 35,2 \text{ cm} = 19 d \text{ (er. } 0,14\%)$$

$$E = 20 \text{ cm} = 11 d \text{ (er. } 1,75 \%)$$

$$B = 35,2 \text{ cm} = 19 d \text{ (er. } 0,05\%)$$

$$D = 16,5 \text{ cm} = 9 d \text{ (er. } 0,9\%);$$

$$G = 17,6 \text{ cm} = 9 \frac{1}{2} d \text{ (er. } 0,14\%)$$

$$J = 8,8 \text{ cm} = 4 \frac{3}{4} d \text{ (er. } 0,04\%)$$

$$I = 9,6 \text{ cm} = 5,189 d$$

$$B' = 41,5 \text{ cm} = 22 \frac{1}{2} d \text{ (er.}$$

$$0,31\%)$$

$$C' = 39 \text{ cm} = 21 d \text{ (er. } 0,38\%)$$

$$H = 35,2 \text{ cm} = 19 d \text{ (er. } 0,05\%)$$

$$He = 48 \text{ cm} = 26 d \text{ (er. } 0,208\%)$$

$$C' = 40 \text{ cm} = 21,62 d.$$

$$L + M = 13,2 \text{ cm} = 7,135 d.$$

Deși utilizarea piciorului de 29,6 cm pare asigurată, exprimarea în funcție de acesta nu este foarte sugestivă din punct de vedere al numerelor compoziționale. Ținând cont de posibilitatea exprimării în unități de proiectare („partes”) vom încerca să depistăm valoarea acestei unități, folosind metoda utilizată cu succes de Bingöl⁷ urmărind indicațiile vitruviene.

Așadar, unitatea „pars” poate fi obținută știind că lungimea totală în fațadă (conform indicațiilor vitruviene) trebuie să conțină două zeci și patru de asemenea unități:

$$1 \text{ pars} = \frac{53 \text{ cm}}{24} = 2,208 \text{ m} \approx 2,2 \text{ cm}$$

Dacă dimensiunile capitelului pot fi exprimate prin numere satisfăcătoare de asemenea unități, rezultă că ipoteza conform căreia $1p = 2,2 \text{ cm}$ este valabilă.

⁷ Bingöl, *op. cit.*, p. 151–152.

Astfel :

F = 35,2 cm = 16 p (er. 0,0%)	C = 40 cm = 18 p (er. 1%)
E = 20 cm = 9p (er. 1%)	H = 35,2 cm = 16 p (er. 0,36%)
D = 16,4 cm = 7 1/2 p (er. 0,69%)	He = 48 cm = 22 p (er. 0,83%)
G = 17,6 cm = 8 p (er. 0,0%)	C ₁ = 7,1 cm = 3 1/4 p (er. 0,7%)
J = 8,8 cm = 4 p (er. 0,0%)	C ₂ = I = 9,6 cm = 4 1/3 p (er. 0,77%)
B = 35,2 cm = 16 p (er. 0,0%)	C ₃ = 9,3 cm = 4 1/4 p (er. 0,52%)
L + M = 13,2 cm = 6 p (er. 0,0%)	C ₄ = 8 cm = 3 2/3 p (er. 0,65%)
I = 9,6 cm = 4 1/3 p (er. 0,77%)	G + M = 19,9 cm = 9 p (er. 0,5%)
B' = 41,5 cm = 19 p (er. 0,72%)	M = 2,2 cm = 1 p
C' = 39 cm = 17 2/3 p (er. 0,38%)	

Așadar, apare evidentă valabilitatea ipotezei conform căreia o unitate de proiectare („pars”) 1 p = 2,2 cm a stat la baza compoziției capitelului histrian. Exprimarea în numere întregi apare predominantă în cazul dimensiunilor principale. Numerele fracționare reprezintă fracții simple și apar la dimensiuni care reflectă exclusiv trasarea spiralei sau la dimensiuni lipsite de valoare importantă în compoziție și stil (una din dimensiunile pseudo-abacului).

Comparația numerelor de „partes” proprii capitelului histrian cu numerele indicate de Vitruviu dă un rezultat spectaculos: apropierea compoziției generale a capitelului (C_D) față de schema vitruviană este absolut remarcabilă:

Numerele vitruviene ⁸

A = 24
F = 16
E = 10
G = 8
D = 7
B' = C' = 19
G + m = 9,5
L = 6
C ₁ = 3
C ₂ = I = 4 1/2
C ₃ = 4
C ₄ = 3 1/2
B = 16
(H = 16)

Numerele capitelului (C_D)

A = 24
F = 16
E = 9
G = 8
D = 7 1/2
B' = 19 C' = 17 2/3
G + m = 9
L = 6
C ₁ = 3 1/4
C ₂ = I = 4 1/3
C ₃ = 4 1/4
C ₄ = 3 2/3
B = 16
H = 16

Așadar, se confirmă și prin exemplarul histrian că abaterile față de schema vitruviană se referă exclusiv la abac și Kymation/canal. Se confirmă de asemenea și observația că dimensiunile abacului înregistrează o tendință de micșorare (spre 18 și 17 partes) ⁹.

⁸ După interpretarea lui Hoepfner și Puchstein (v. W. Hoepfner, *AttMitt*, 83, 1968, p. 213, fig. 4d; O. Bongöl, *op. cit.*, p. 151–152).

⁹ *Ibidem*, p. 149. Menționăm că diferențele mai mici de o unitate nu pot fi considerate abateri propriu-zise. Așadar, dimensiunea diametrului orizontal D = 7 1/2 p și respectiv a diametrelor în cadranele I–IV pot fi încadrate perfect numerelor vitruviene. Implicit, diferența de o unitate înregistrată pentru distanța dintre volute (E) nu apare ca o abatere propriu-zisă, fiind derivată direct din diferența de 1/2 p prezentă în cazul (D).

Abaterea propriu-zisă apare evidentă numai în cazul înălțimii echinei (J) și implicit în aceea a canalului, cu desăvîrșire absent. Astfel echina, proiectată și ea în funcție de unitatea „pars”, are o înălțime de $J = 8,8 \text{ cm} = 4 \text{ p}$. În modelul vitruvian, înălțimea echinei este 2 p (după Hoepfner) și $2,5 \text{ p}$ (după Puchstein). Cu toate acestea, înălțimea totală la centru (care implică și înălțimea echinei) respectă numărul vitruvian ($L = 6 \text{ p}$). În funcție de (G), dimensiunile principale (A , B) se exprimă ca $1 : 2 : 3$, așa cum era de așteptat pentru un capitel „vitruvian”.

4. Compoziție și cronologie

Cu toată apropierea, mergind în majoritatea cazurilor pină la identitate perfectă a schemei compoziționale proprii capitelului histrian față de modelul vitruvian, o comparație din acest punct de vedere cu schemele cunoscute¹⁰ aparținând altor capitele romane nu are șanse prea mari de a conduce la o evaluare cronologică restrinsă. Spre deosebire de capitelele de epocă greacă, a căror evoluție poate fi urmărită și cronologic în funcție de rapoartele compoziționale¹¹, în cazul capitelurilor romane, după o analiză obișnuită nu se poate spune dacă variațiile rapoartelor generale pot fi expresive din acest punct de vedere, datorită respectării după cum s-a mai menționat pe o scară largă a timpului a schemei vitruviene.

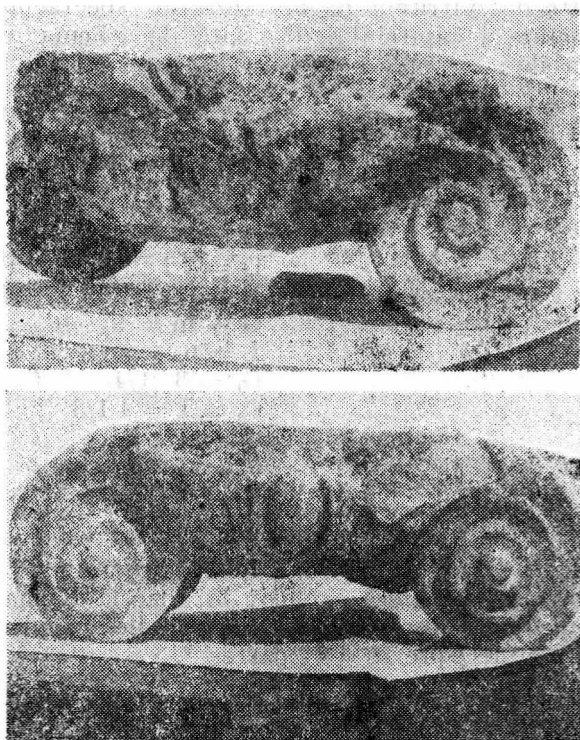

Fig.2. Fațadele principale ale capitelului C_D .

¹⁰ Datorate pentru epoca romană lui Bingöl (*op. cit. passim*).

¹¹ Vezi M. Mărgineanu-Cârstoiu, *Dacia*, N. S. 34, 1990, p. 77–110

Pentru a încerca o apreciere cronologică preliminară ¹² în acest caz, este necesar să luăm în considerare în primul rând acele elemente structurale a căror exprimare în „partes” comportă variații mai sensibile față de schema vitruviană. Vom căuta, deci, analogii printre capitelele la care tendința de supradimensionare a echinei este manifestă.

Întrucit înălțimea echinei capitelului (C_p) include 4 „partes”, analogiile vor cuprinde exemplare cu un număr (corespunzător echinei) de asemenea unități, așadar capitele unde $3,5 p \leq J \leq 4,5 p$. Dintre acestea vom exclude capitelele care comportă deosebiri mai sensibile (în privința numerelor de unități care exprimă dimensiunile generale) față de schema capitelului histrian.

În tabelul I este explicită o asemenea selecție ¹³. Din observarea tabelului se poate conchide că tendința de supradimensionare a echinei

Nr. cat. Biugöl	Dimensiuni în „partes”							Localizare	Datare
	J	F	E	D	G	G+M	B		
290	3,5	16,5	10,5	6,75	7,5	9	16	Laodikeea ad Lycum	Septimius Severus
169	4	15,5	10,5	6,75	?	?	?	Side	per antonină
204	3,5	16,5	10,5	6,75	7,5	9	16	Magnesia	sec II-III
4	3,5	17	10,5	6,75	7,5	8,5	17	Ischehisar(Dokymaion)	Septimius Severus
196	3,5	17	10,5	6,75	8	9	15,5	Ephesos	sec IV
292	3,5	17	10,5	6,75	7	8,5	19	Selge	sec III-IV
91	3,5	16,5	9	7,5	?	?	16,5	Denizli	Traian
294	3,5	15,5	9	7,5	7,5	9,5	19,5	Side	sec III-IV
3	3,5	15,5	9	7,5	?	?	16,5	Afyon	Septimius Severus
314	3,5	15,5	9	7,5	8,5	10	15,5	Termessos	sec III
147	4,5	15,5	9	7,5	8	9	15	Hierapolis	Septimius Severus
170	3,5	17	9,5	7,25	8	9,5	?	Eskihisar	Septimius Severus
317	3,5	16,5	9,5	7,25	?	?	?	Yalvac (Muzeu)	sec II-III
45	3,5	16,5	9,5	7,25	7,5	9	19,5	Aphrodisias	sec III-IV
172	3,5	16,5	9,5	7,25	7,5	9	16,5	Eskihisar	Septimius Severus
154	3,5	15,5	9,5	7,25	?	?	15,5	Izmir	sec II
89	3,5	15,5	9,5	7,25	7,5	9	16,5	Denizli	Traian
117	3,5	15,5	9,5	7,25	8	9	15,5	Denizli	Traian
97	3,5	15,5	9,5	7,25	8	9,5	15,5	Ephesos	sec II-III
160	3,5	16	9,5	7,25	7,5	9	16	Ephesos	sec III
158	3,5	16	9	7,5	9	11	16	Didyma	sec III
280	4	16	9	7,5	8	9	16	Side	sec III
83	3,5	16,5	10	7	8	9	16	Burdur (Muzeu)	sec III
2	3,5	16,5	10	7	8	9,5	16,5	Afyon	Septimius Severus
309	4	16	10	7	8	9,5	16,5	Troia	Septimius Severus
149	4	16	10	7	7,5	9	15	Hierapolis	sec II-III
172	3,5	16,5	9,5	7,25	7,5	9	16,5	Laodikeea ad Lycum	Septimius Severus

Tabel I: analogii compoziționale.

¹² O analiză exhaustivă legată de o cronologie a problemelor legate de compoziții cu o altă de slabă variație în timp a numerelor care le exprimă nu poate fi condusă decât prin metode statistice. O analiză de acest tip este în curs de efectuare de către autor. Așadar, considerațiile cuprinse în studiu le definim ca *preliminare*.

¹³ Analogiile sînt realizate exclusiv cu ajutorul catalogului lui Biugöl (*op. cit.*) unicul de acest fel publicat, după cunoștința noastră, pînă în momentul de față, care să conțină date suficiente pentru o atare operație. Numerele din coloana din stînga a tabelului I reprezintă numerele de catalog din lucrarea citată.

apare încă în perioada traianee ($J = 3,5$ p la trei exemplare din Denizli) și continuă pînă în sec. IV (capitelele nr. 136 din Ephes, nr. 292 din Selge, și nr. 294 din Side)¹⁴. Se observă însă că, supradimensionarea maximă ($J = 4$ p) apare numai la un număr restrîns, de cinci exemplare, databile în general în a doua parte a sec. II și începutul celui următor: la capitelul nr. 169 din Side¹⁵ (perioada antonină), la nr. 147 din Hierapolis (Septimius Severus), la nr. 288 din Side secolul III), la nr. 309 din Termessos (Septimius Severus) și în fine la nr. 149 din Hierapolis (sec. II—III). Este demn de reținut că, sub aspectul dimensiunilor, capitelul histrian conține numere de „partes” extrem de apropiate față de nr. 149, nr. 309 și nr. 288.

Se poate presupune, deci, că din punct de vedere al numerelor care reflectă schema compozițională de bază a capitelului datarea exemplarului histrian într-un moment aparținînd secvenței cronologice cuprinse între a doua parte a sec. II și prima parte a celui următor este posibilă.

Singură schema compozițională nu poate, în stadiul actual al cercetării, justifica o datare pentru un capitel roman. Apelul la elementele de stil devine deci absolut necesar.

5. Stil și cronologie

Sub aspectul fațadei principale, elementele sculpturale prezente pe echină care pot ghida analiza sînt ovele, săgețile și palmele de colț. Palmele cu trei foi (descrise anterior) sînt cunoscute frecvent în sec. II, preponderent în epoca hadrianee (la capitelele nr. 41, nr. 42, din agora de la Aphrodisias; la nr. 236, nr. 243, nr. 249 din Perge) și apoi mai ales în epoca lui Septimius Severus (la nr. 4 din Isehisar, nr. 139 de la Herakleia Pontike, nr. 169 și nr. 176 din Laodikeia ad Lycum), la nr. 316 din Jalvaç, și în fine la capitelul din „sala de marmură” din Sardes)¹⁶.

Aspectul și tăietura ovelor și săgeților conduc și ele preponderent spre sec. II așa cum rezultă din compararea cu habitudinile stilistice manifestate la două capitele din Thyateira, datate în sec. II (nr. 9 și nr. 11), la capitelele nr. 242 din Perge și nr. 303 (Muzeul din Troia) aparținînd perioadei hadrianee¹⁷. O tratare similară a Kymation-ului se poate observa chiar și în perioada mai timpurie, în epoca traianee (la capitelul nr. 90 din Denizli)¹⁸ și la Asklepionul din Aphrodisias¹⁹, datat generos în sec. II.

Considerînd fațadele laterale, expresia stilistică este dominată de două elemente; baltaeus-ul tratat în manieră simplificatoare și frunzele de apă, descrise toate la începutul acestui studiu. Tipul de *baltaeus* prezent la capitelul histrian (de proveniență inițial attică) începe să fie bine repre-

¹⁴ Tendința apare și mai tîrziu (de ex. la capitelele nr. 287 și nr. 285 din Side). Epocile post sec. IV nu intră acum în atenția noastră, caracteristicile stilistice respective fiind neinteresante pentru capitelul în studiu.

¹⁵ V. și Jean de Gagniers, Pierre Devambaz, René Ginouvès, Lilly Kahil, *Laodicée du Lycos*, Paris, 1969, p. 73.

¹⁶ Reamintim că numerele capitelor citate în acest studiu corespund catalogului întocmit de Bingöl.

¹⁷ V. Bingöl, *op. cit.*, tabel 9.

¹⁸ *Ibidem*, tabel 17.

¹⁹ *Ibidem*, tabel 11.

zentat în arhitectura romană în perioada antonină (prin capitelul nr. 301 din Termessos), la nr. 209 din Milet (datat sec. II) apoi la „granița” sec. II—III prin capitele din Side, Burdur, Jalvaç, pentru a fi reluat pînă tîrziu în sec. V²⁰. Tipul de balustru cu frunze „de apă” dispuse într-un singur rînd (neintercalate) par a se întîlni numai în sec. II (la un capitel din Pergam, la un capitel de la templul lui Apollo din Sagalassos, la un exemplar de la Artemisionul din Magnesia), la granița sec. II—III (la capitele din Ephes și Hierapolis) și de asemenea la două exemplare din Laodikeia ad Lycum datate strîns în epoca severiană²¹.

În fine, reîntorcîndu-ne la fațada principală, rămîne să discutăm elementele care particularizează cel mai sensibil capitelul histrian, și anume absența canalului și diferențierea tratării volutelor. Observate în contextul totalei absențe a canalului, capitelele publicate pînă la ora actuală sînt puțin numeroase. Se pot aminti trei exemplare din Laodikeia ad Lycum (nr. 178, nr. 170 și nr. 172) datate în epoca lui Septimius Severus²² și în capitelul păstrat la muzeul din Troia (nr. 309) de asemenea fixat la Septimius Severus și în fine un capitel din Termessos (nr. 317) datat în sec. II—III²³.

Ultimul aspect stilistic care rămîne de discutat este tratarea diferențiată a volutelor în cele două fațade. O diferențiere evidentă a volutelor apare în sec. II la un exemplar din Pergam (nr. 220) dar aici numai prin tratarea sensibil mai adîncă a canalelor volutelor unei fațade față de volutele celelalte. Volute conice, dar pentru ambele fațade par să fi devenit obișnuite în epoca severiană (la capitelele nr. 146 și nr. 147 de la Teatrul din Hierapolis) pentru a continua să fie folosite în secvența sec. II—III (Hierapolis nr. 149) și în plin sec. III (nr. 83, Burdur).

Deocamdată cunoaștem un singur exemplar în care diferențierea volutelor, aflate în germene la Pergam, să se cristalizeze complet și anume în perioada antonină la un exemplar din Selge (nr. 291) unde apar (asemenea cazului histrian) volute conice în paralel cu volutele normale.

Un corolar al tuturor observațiilor de mai sus poate fi aprecierea secvenței cronologice corespunzătoare capitelului histrian ca aparținînd unei perioade cuprinsă între epoca antoniniană și epoca severiană, cu o subliniată preferință pentru ultima secvență.

Tendința de adîncire a canalului volutelor (la volutele „conice”), interpretată prin prisma intenției de a crea un joc de lumină-umbră mai pregnant, poate fi considerată în cadrul unor influențe venite pe linia școlilor din Pergam — Ephes — Aphrodisias care au inițiat și excelat în această manieră de tratare sculpturală a elementelor de arhitectură²⁴:

Asemenea influențe pot fi luate în discuție și în cazul de față, nu numai datorită atestării la Pergam a inițierii tendinței de diferențiere a volutelor prin adîncirea canalului, sau datorită prezenței la Pergam și

²⁰ *Ibidem*, p. 61.

²¹ *Ibidem*, p. 37.

²² *Ibidem*, p. 206, 209

²³ *Ibidem*, p. 243.

²⁴ Despre caracteristicile școlilor microasiatice amintite v. D. Heylmeyer, *Korintische Normalkapitelle, Studium zur Geschichte der Römischen Architekturdekoration*, Heidelberg, 1970, passim; Ch. F. Leon, *Die Bauornamentik des Traiansforums und ihre Stellung in der Früh- und Mittelkaiserzeitlichen Architekturddekoration Roms*, Wien—Köln—Graz, 1971, p. 238—285.

Ephes a unui tip de baltaeus analog celui histrian în sec. II și sec. II—III²⁵ și datorită de asemenea unui tip de palmete de colț prezente la Aphrodisias încă în perioada hadrianeă, dar, pe de altă parte, și datorită posibilității de a considera acest capitel împreună cu alte aspecte ale arhitecturii histriene deja cunoscute²⁶ pentru sec. II și începutul celui următor. Desigur, în stadiul actual al cercetărilor, discuția atestării influențelor acestor școli în mediul histrian, prin exemplul ionic studiat aici rămâne deschisă. Pare sigur însă că acest capitel ionic aduce cel puțin un accent în perspectiva dezvoltării în viitor a unei asemenea problematici. Nu este exclus ca tendința atit de evident subliniată de geometrizare radicală a compoziției volumetrică a capitelului să devină integrabilă unei asemenea problematici, știut fiind că ideea geometrizării „totale” a fost persistent dezvoltată de școala de la Aphrodisias²⁷.

În orice caz, se poate conchide că acest capitel ionic histrian nu este în nici un caz rezultatul unor habitudini artistice marginal-provinciale, ci se încadrează în sensul cel mai direct în fluxul unor exprimări artistice-arhitecturale de calitate din epoca imperială romană. Se îmbogățește prin el imaginea unei arhitecturi histriene în care, cel puțin pentru sec. II și începutul celui următor, prezența acestor habitudini artistice de calitate pare să nu apară sporadic, ci, dimpotrivă, să se circumscrie unei atitudini cu caracter mai general²⁸.

Reconstituirea colonadei (fig. 3)

Din moment ce capitelul prezintă asemenea evidente apropieri față de normele vitruviene, sîntem îndreptățiți să presupunem că o reconstituire a coloanei și colonadei care urmează indicațiile desprinse din cărțile lui Vitruvius nu poate fi decît apropiată realității ordinului din care capitelul a făcut parte.

1. Așadar, conform indicațiilor vitruviene²⁹, diametrul inferior al coloanei reprezintă unitatea modulară, iar subunitatea a optsprezecea parte a acestui diametru. Dacă considerăm că subunitatea este 1 pars = 2,2 cm, atunci rezultă că diametrul inferior al coloanei = $Di = 18 \times 2,2 \text{ cm} = 39,6 \text{ cm}$.

2. Pentru calcularea interaxului și înălțimii totale a coloanei ne vom orienta după indicațiile privind ordonanța de tip arcostil și construcțiile civile. Această selecție își află justificarea în dimensiunile reduse ale capitelului și faptului că arhitrava trebuia să fie în mod necesar una ușoară așa cum o sugerează absența oricăror lăcașuri de montare pe suprafața de așteptare a capitelului.

²⁵ Mai ales că la Ephes apare acest tip încă în sec. I î.e.n., la trei capitele cunoscute că aparținînd Peristilului rodian. În epoca greacă, mai apare acest tip și la Artemisionul din Magnesia (sec. II î.e.n.). În acest context, deși încă într-o epocă mai veche, tipul apare schițat la Priene (sala efebilor) în sec. III î.e.n., preferința preluării lui de către școlile microasiatice pare să fie deja schițată.

²⁶ Despre importanța influențelor respectivelor școli microasiatice la Histria, M. Mărgineanu-Cârstoiu, *Dacia*, N. S., 32, 1988, p. 37—52.

²⁷ V. nota 24.

²⁸ V. și elementele de arhitectură corintică prezentate în studiul citat la n. 26.

²⁹ Vitruviu, III, 5, 7; v. și Vitruviu, ediția G. M. Cantacuzino, Traian Costa și Grigore Ionescu, București, 1964, p. 126, 134, 140, 142.

a) Pentru areostil :

Interaxul = $4 \frac{1}{2} Di = 4 \frac{1}{2} \times 39,6 \text{ cm} = 178,2 \text{ cm}$.

Înălțimea coloanei = $8 Di = 8 \times 39,6 \text{ cm} = 316,8 \text{ cm}$.

b) Pentru alte tipuri de ordonațe (cuprinse la construcții civile)

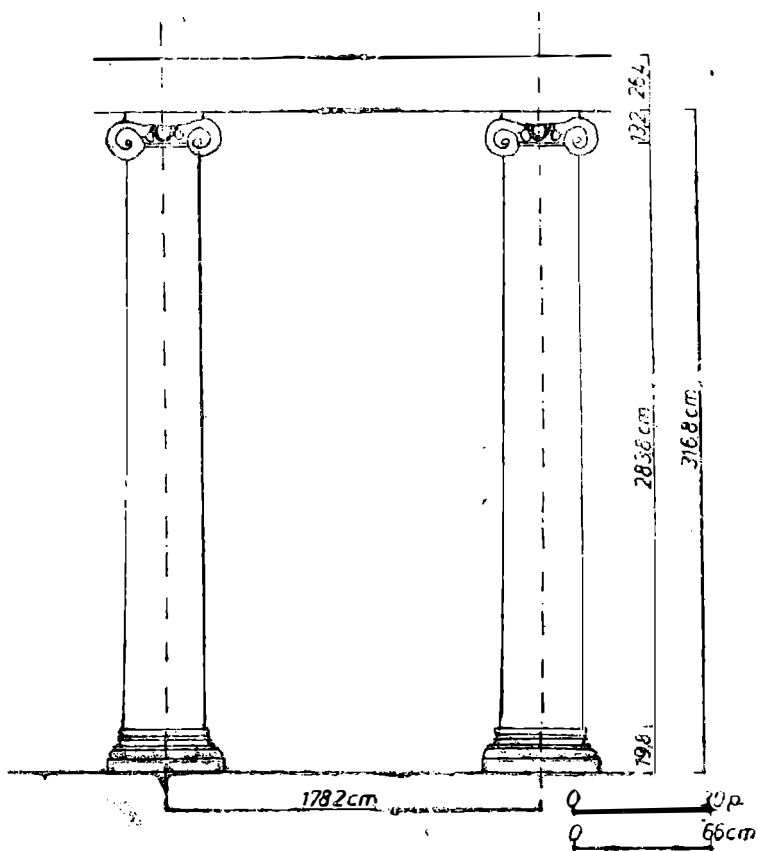

Fig. 3. Variantă de reconstituire (parțială) a ordonaței.

sînt posibile două variante :

b₁) Interaxul = $4 Di = 158,4 \text{ cm}$.

Înălțimea coloanei = $9 \frac{1}{3} Di = 369,46 \text{ cm}$.

b₂) Interaxul = $5 D = 198 \text{ cm}$

Înălțimea coloanei = $9 \frac{1}{3} D = 369,46 \text{ cm}$.

Dintre aceste trei variante posibile, cea mai plauzibilă ni se pare prima (tip areostil), care oferă cea mai redusă înălțime pentru coloană (316,8 cm).

3) Dimensiunile bazei coloanei

Este de presupus ipoteza prezenței unei baze ionice „tradiționale” de tip attic.

Așadar, înălțimea totală a bazei trebuie să fie egală cu raza inferioară a fusului deci H bază = $\frac{39,6}{2} = 19,8$ cm

Înălțimea plintei = $1/3 \times 19,8$ cm = 6,6 cm

Înălțimea scotiei (+ listelele) = $\frac{(19,9 - 6,6) \text{ cm}}{8} \times 3 = 4,95$ cm

Înălțimea torului superior = $\frac{(19,8 - 6,6) \text{ cm}}{8} \times 2 = 3,3$ cm

Înălțimea torului inferior = $\frac{(19,8 - 6,6) \text{ cm}}{8} \times 3 = 4,95$ cm

Lungimea (adâncimea) plintei = $2 \times \frac{D_i}{4} + D_i = \frac{D_i}{2} + D_i = \frac{39,6 \text{ cm}}{2} + 39,6$ cm = 59,4 cm.

$$4) \text{ Înălțimea arhitravei} = \frac{2}{3} \times D_i = \frac{2}{3} \times 39,6 = 26,4 \text{ cm.}$$

DAS „VITRUVISCHE” KAPITELL VON HISTRIA

ZUSAMMENFASSUNG

In diesem Beitrag wurde das in Histria entdeckte und der römischen Zeit angehörende ionische Kapitell (C_D) untersucht. Die Beobachtung der kompositionellen Merkmalen seiner volumetrischen Komposition hat zur Hypothese geführt, nach der das Kapitell in Funktion einer Entwurfseinheit – partes ($1p = 2,2$ cm) dimensioniert wurde. Ausgedrückt in Funktion dieser Einheit, erscheinen die, den Hauptdimensionen entsprechenden Zahlen, sehr nahe an den vitruvischen Zahlen. Das Kapitell wurde in der Zeit des Septimus Severus datiert und das aufgrund sowohl seiner stilistischen als auch kompositionellen Analogien (Tabelle 1). Es wird, nachfolgend die vitruvischer Hinweise, auch eine mögliche Variante der (teilweisen) Rekonstitution vorgeschlagen.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Das Kapitell (C_D): a) Hauptansicht; b) Grundriß; c) Seitenansicht.

Abb. 2. Die Hauptfassaden des Kapitells C_D .

Abb.3 (Teilweise) Rekonstitutionsvariante der Kolonnade.

Tabelle I: Kompositionelle Analogien.